

İçindekiler • *Table of Contents*

- vii** Biyografiler • *Biographies*
- xiii** Teşekkür • *Acknowledgment*
AMED GÖKÇEN, LÜTFİYE ÇETİN
- xv** Önsöz • *Preface*
MURAT BELGE
- xxiii** Giriş • *Foreword*
ŞÜKRÜ ASLAN
- 1 BİRİNCİ KISIM • CHAPTER ONE**
- 3** 1 İstanbul'da Gecenin Gündelik Yaşama Katılışı: Bir Tarihçe Denemesi
Extending the Day Into the Night in Istanbul: A Short Historical Account
UĞUR TANYELİ
- 29** 2 Karanlıktaki Gözler: Geç Osmanlı İstanbul'unda Gece Hayatı ve Görsel Düzenler
Eyes in the Dark: Nightlife and Visual Regimes in Late Ottoman Istanbul
AVNER WISHNITZER
- 53** 3 Işıl Işıl Bedenler: 1920'lerin İstanbul'unda Temsil ve Aydınlatma
Bodies Lit Up: Spectacle and Illumination in 1920s Istanbul
G. CAROLE WOODALL
- 63 İKİNCİ KISIM • CHAPTER TWO**
- 65** 4 Polisiyenin Elektrikle İmtihanı: Modernlik, Teknoloji ve Tabana Kuvvet Kaçışlar
How Electricity tested The Crime Novel: Modernity, Technology and Flights on Foot
SEVAL ŞAHİN
- 75** 5 Ev Temizliği Elektrikle Buluşunca (1930-1950)
The Meeting of House Cleaning and Electricity (1930-1950)
BAHAR EMGİN, DEFNE KARAOSMANOĞLU, LEYLA BEKTAŞ ATA, BÜŞRA ESER, RAMAZAN ÇAKMAK
- 89** 6 Bir Toplumsal Mühendislik Örneği Olarak Ameli Elektrik Dergisi
The Ameli Elektrik (Practical Electricity) Journal as an Example of Social Engineering
KENAN ÇAYIR, AMED GÖKÇEN, LÜTFİYE ÇETİN
- 107** 7 Elektrik ve Cinsiyetlendirilmiş Ev İçi Alan
Electricity and the Gendered Domestic Sphere
GÜLHAN BALSÖY, YAĞMUR NUHRAT
- 117 ÜÇÜNCÜ KISIM • CHAPTER THREE**
- 119** 8 Bir Mimari Değerlendirme: Silahtarağa Elektrik Santrali
An Architectural Evaluation: Silahtarağa Power Plant
MEVLÜDE KAPTI, BİNNUR KIRAÇ
- 141** 9 Silahtarağa Santralının Kayıp Treni
The Lost Train of Silahtarağa Power Plant
HÜSEYİN IRMAK

151 10 Bir Mimari Eser Olarak Santral
Santral-Istanbul as an Architectural Work
İHSAN BİLGİN

155 11 Silahtarağa'dan Santral İstanbul'a Uzanan Arşivden Aydınlanmanın Kentsel İzlerini Okumak
From Silahtarağa to Santral Istanbul: How the Archive Helps in Reading Traces of Illumination of an Urban Space
T. GÜL KÖKSAL

169 DÖRDÜNCÜ KISIM • CHAPTER FOUR

171 12 “Elektrik Tehlikeli midir?” Erken Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Elektrik ve Kazalar
“Is Electricity dangerous?” Accidents with Electricity in the Early Republican Years
CİHANGİR GÜNDOĞDU

183 13 Mektuptan Sinyallere: Elektrik Çağına Girerken İstanbul'da Haberleşme Şebekeleri
From Letters to Signals: Communication Networks in Istanbul as it Entered the Age of Electricity
SIRRI EMRAH ÜÇER

201 14 İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş Sürecinde İstanbul'dan Bir Altyapı, Sermaye ve Emek Profili:
Tramvay ve Elektrik Şirketleri
A Profile of Infrastructure, Capital and Labour in Istanbul During Transition from Empire to Nation-State: Tram and Electricity Companies
EROL ÜLKER

215 BEŞİNCİ KISIM • CHAPTER FIVE

217 15 Silahtarağa Elektrik Santraline Kömür Temini
Coaling Silahtarağa Power Plant
ALAADDİN TOK

229 16 Dış Kaynak Kullanımı: Kömür Çağında Enerji ve İmparatorluk, 1820-1911
Outsourcing: Energy and Empire in The Age Of Coal, 1820–1911
ON BARAK

257 17 Erken Cumhuriyet Döneminde Kömür Yokluğu ve Silahtarağa Elektrik Santrali'nde Üretiminin
Durma Tehlikesi Üzerine Bir Araştırma
A Study on the Lack of Coal in the Early Republican Period and the Threat this Posed to Electricity Production at Silahtarağa Power Plant
MURAT KORALTÜRK

271 SONSÖZ: KARANLIĞIN ZAPTI VEYA AYDINLIĞIN ZAFERİ •
EPILOGUE: THE TAKING OF DARKNESS OR THE VICTORY OF LIGHT
AMED GÖKÇEN

275 Ganz Anonim Elektrik Şirketi - Konstantinopolis Şehri Elektrik Tesisi ve Dağıtım Şebekesi
Ganz Public Limited Electric Company - Electric Facility and Distribution Network of the City of Constantinople

303 Osmanlı Elektrik Şirketi
The Ottoman Electricity Company

313 Sarayburnu-Salacak
Sarayburnu-Salacak

Önsöz

Preface

MURAT BELGE

Çocuklu yıllarımda, ortaokuldayken olmalı, bir “Yurt Bilgisi” dersimiz ve bunun bir kitabı vardı. Sonradan kaldırılan bu derste bize yurttaşlığın ne olduğu öğretilirdi. “Yurttaşlık” gibi karmaşık kavramların “ne olduğu”, yaşanan zamanın ideolojik eğilimlerine göre değişir. O yıllarda yurttaşlık “Haklar”dan önce “Ödevler”i vurgulardı. Oysa şimdi olsa, hayatta değilse bile, kitapta “haklar”a daha fazla yer tanınacağını bekleriz. Peki, iyi bir “yurttaş” olmak istiyorsak, “yurdumuz” için neler yapmalıydık?

Kitabın neler önerdiği aklımda kalmamış; aklımda kalan, “Belediye”nin ödevleri: “Belediye” deyince “yurttaş” değil, “hemşehri” demek gerek ama Türkçe’de (Türk tarihinden ötürü) bu kavramlar-arası ilişkiler kendine özgü biçimler alıyor. Neyse, Belediye’nin biz yurttaşlar karşısında yetine getirmek zorunda olduğu iki ödevi hatırlıyorum: “tanzifat ve tenvirat”. Birinci kavramı ilk kez burada gördüğüm için ne anlama geldiğini bilmiyordum, ama kitap bunu hemen açıklıyordu: “temizlik” demekmiş. “Nazif” ile aynı kökten geliyor, dolayısıyla “nezafet”-ten. Daha “halk dili”nde söyleyecek olursak, somut olarak, “çöp toplamak” olduğunu anlıyordunuz.

“Tenvirat”ı ise duymuşluğum vardı, biliyordum: “Aydınlatma” demekti. “Nur” kökünden geliyordu; söylediğim bağlamda kullanıldığında insanların zihnini değil, sokakları aydınlatmak kastediliyordu. Ama tabii birbirine yakın kavramlardı bunlar.

Gece... Karanlığı aydınlatmak – çeşitlik bağlamlarda hep çok önemli olmuştur. Çok eski zamanlarda (17. yüzyılda, IV. Murad zamanında, örneğin) gece sokakta yürüyenlerin yanlarında bir ışık taşımaları yasa gereği idi. Işık yoksa senin niyetinin de gece kadar karanlık olduğu şüphesi artıyordu ki idama kadar yolu vardı. Karanlık, o çağlarda, bayağı tehlikeli, korkutucu bir şeydi. Derken, 18. yüzyılda sanayileşme başladı; teknoloji, “havağazi” denen şeyi buldu. Bir süre, sokaklar havağazıyla aydınlatıldı. Bu çok önemli bir ilerlemeydi ama sanayi Devrimi’ne girince, icatlar birbirini kovalıyordu. Çok geçmeden “elektrik” de ortaya çıktı. Çıktı ve tartışmasız bir saltanat kurdu.

During my childhood, probably while in middle school, we had a class called ‘Civics’ with an accompanying textbook. In this class—since removed from the curriculum—we were taught about the meaning of ‘citizenship’. The question of what exactly such complex concepts as citizenship are clearly varies according to the ideological tendencies of the given time, but in the period to which I refer—my childhood—this textbook dwelled more on the ‘duties’ that came with citizenship than on any ‘rights’ attached to it. In such a book today, however, we would expect to see pride of place given to the latter. So, if we wanted to be a ‘good citizen’, what did we have to do? What exactly were our ‘duties’ to the ‘motherland’?

I cannot recall now the exact advice given in the textbook, but what I *do* recall are two duties of the *Belediye* (Municipality): A certain confusion arises here in the use of the word municipality for *belediye*, given that the original Arabic root of the word is *balad*, meaning town/settlement. *Belediye* itself then meant ‘the people of the town’, or ‘fellow townspeople’, and hence in Turkish came to mean ‘citizen’. Only later, did *belediye* evolve to mean municipality. Nowadays, in reference to ‘citizen’ in Turkish we commonly use *yurttaş*, meaning ‘fellow countryman/woman’. There are unique forms of these inter-conceptual relations in the Turkish language that have come about through the rewritings and revisions of Turkish history over time. Anyway, I recollect that the municipality was responsible for providing two services to us citizens, namely sanitation and lighting (*tanzifat* and *tenvirat*). I did not know the meaning of the first word, but it was explained in the text as ‘cleaning’. The word *tanzifat* has the same Arabic root as the male name *Nazif* (meaning clean/pure), and so is derived from *nezafet* (clean/cleansed/pure). For the citizen in the street however, *tanzifat* in practice simply meant ‘rubbish collection’.

I had heard of *tenvirat*, and knew it referred to ‘lighting’/‘illumination’. It derives from the Arabic *nur*, but in the context of our subject here refers not to any enlightening of the human mind (as the word *nur* does), but to enlightening of the city’s thoroughfares. The concepts, of course, are closely related.

Bizim tarihimizde Abdülhamid'in elektrikten korktuğu ve kullanımını önlemeye çalıştığı anlatılır. Geciktirdiği doğrudur. Ama elektrik Abdülhamid'den daha güçlüydü – çok fazla diremedi.

Lenin'in henüz söylemediği – ama söyleyeceği – şeyi mi tahmin etmişti Abdülhamid? “Komünizm nedir?” diye soracaklardı. Lenin “sosyalizm artı elektrifikasyon” diye tanımlamıştı...

Rus devrimcileri “parti sözcüsü” olacak bir dergi yayımlamaya karar verdiğinde bunun adına da “Iskiç”, yani “kıvılcım”ı uygun bulmuşlardı (Lenin de). Demek ki yol “kıvılcımla” açılıyor, işin içine “elektrifikasyon” da girince “nihai hedef” komünizme erişiliyordu.

“Elektrik” faslına girince aklıma başka bir hikâye takıldı. Bunu bana yıllar önce anlatmışlardı ama kimin anlattığını hatırlamıyorum. Dolayısıyla, doğru mu, değil mi, onu da bilmiyorum. Araştırıp öğrenmenin bir yolu vardır herhalde ama kolay olmayacağı da belli. Ama ilginç, anlatmaya değer.

Efendim, Cumhuriyet'in erken yılları olmalı, “Öz Türkçe” dönemi. Medeniyeti, yani “uygarlığı” biz Türkler kurmuşuz ya... “Güneş-Dil Teorisi”nin de anlattığı gibi bütün dillerin de anası Türkçe. Birtakım okumuş yazmışlar, bu teorileri doğrulamak, pekiştirmek üzere “akademik” çalışmalara giriyor. Adamın biri de “elektrik” kelimesinin Orta Asya “Türkik” lehçelerden birinden geldiğini kanıtlama çabasında. Orta Asya bir yana, dünyada “elektrik” diye bir nesneden hiç kimse haberdar değilken, bu iş nasıl oluyor? “Haberdar” veya değil, oluyor işte; herhalde “Türk'ün Allah vergisi dehası” sayesinde oluyor. Fazla kurcalamayalım. Bu lehçede “elek” diye bir kelime “bol”, “çok” anlamına geliyormuş; “aytırac” diye bir başka kelime de “ışık” demekmiş. Yani ne oluyor? “Bol ışık” oluyor! İşte size “elektirik”! Adam bunu kanıtladığı için bir de ödül vermişler, diye anlatmışlardı.

Dediğim gibi, bunlar sahiden oldu mu, olmadı mı, bilgi sahibi değilim. Değişim ama büsbütün kara cahil de değilim. “Elektrik” kelimesinin çıkışında “ışık”la bir ilgisi yok ki! İlk olarak kehribarda dikkat çekmiş olan “çekim”i, “manyetik çekim”i anlatmak için kullanılmış, eski Yunanca bir kelime. Bir nesne, kehribar, bir yere sertçe sürtülünce “çekim gücü” artıyor. Yani, “sürtünme”den gelişen bir gelime. İlk pivotneri yapan Benjamin Franklin de bu anlamından dolayı uygun bulup kullanmış. Franklin'in şimşeğe, yıldırıma bakın “Bakın, elek aytırac çaktı” dediğini anlatan bir hikâye yok.

Elektrik bu kadar yaygın bir varlık ve güç haline gelince, “sürtünme” faslı uzun boylu hatırlanmaz oldu; daha çok “aşk terminolojisi”nde karşımızda çıkıyor: delikanlı ve genç kız birbirlerine bakıp elektrikleniyorlar, aralarında bir “elektrik” oluşuyor. Bu elektrik kimilerinde sönmüyor, kimilerinde sönmüyor.

Biz dönemim “tenvirat” kavramına. Batı kültür tarihinde 18. Yüzyılın neredeyse tamamını kapsayan döneme “Aydınlanma Çağı” denmiştir (İngilizce’de “Enlightenment”, Fransızca “Luminières”, Almanca “Anflörung”). Bunun Osmanlıca

Night...and illuminating its darkness has always been important in many contexts. A long time ago—for example during the 16th century reign of Murad IV—if you were out and about at night you were legally obliged to carry a light. Otherwise, the suspicion was that your intentions must be as dark as the night itself, and you even faced the possibility of execution for your crime. In those times, darkness was something quite dangerous and scary. Then in the 18th century, industrialisation was born and among technology’s discoveries was what was called ‘coal gas’. This came to be used in street lighting for a period, and was a significant step forward. However, as industrialising became the Industrial Revolution, inventions and discoveries came hard and fast, and before long ‘electricity’ made its dramatic entrance on stage and quickly took on the leading role.

Our history relates that Sultan Abdülhamid was fearful of electricity and tried to prevent its use. That he did delay its arrival in his empire is true, but in the end, he lost out in this power struggle and could not resist for long. One wonders if Sultan Abdülhamid foresaw what Lenin would say years later when asked by someone what communism was. His response was ‘socialism plus electrification’.

When the leaders of the Russian Revolution decided to bring out a journal as the ‘party mouthpiece’, they—including Lenin—decided to go with the name *Iskiç*, meaning ‘Spark’. It would be the spark that, with ‘electrification’ added to the equation, fired the motor towards the ‘ultimate destination’ of communism.

Writing of electricity brings another story to mind, one I’ve heard many times, but from whom I cannot now recall. Hence, I cannot in all honesty say if it’s true or not. I suppose there’s a way to check, but it would not be easy now so many years later. It is an interesting story though.

Once upon a time when the Turkish Republic was very young, there was a period when, in terms of its language choices, there was predilection among some for ‘pure Turkish’. This movement involved those who promulgated what was called the ‘Sun Language Theory’. In their collective wisdom, they claimed that since Turkish language was the root of all languages, civilisation itself had been the work of Turks. Having sounded off on the subject, the time came to prove its validity in the form of ‘academic’ studies. One such work postulated that the word ‘electric’ itself had its roots in a central Asian ‘Turkic’ dialect. One asks how this was possible when—never mind Central Asia—the entire world was still ‘in the dark’ on the subject of electricity! Yet, ‘in the dark’ or not, it was possible, and most probably because of ‘the spark of genius the Creator had bestowed on the Turks’. Without delving into the details here, the ‘study’ discovered that in this Turkic dialect there existed the word *elek*—apparently meaning ‘plentiful, abundant’—that when used in combination with *aytrak*—equally apparently meaning ‘light’—we arrive at *elekaytrak* or ‘abundant light’, and thereby at ‘electric’ itself! The story even went that the academic in question was presented with an award for his efforts.

As I said, I do not know now how much truth is contained in this story, but—given that I am not blind ignorant—the

karşılığı da “Tenvirat” idi. Bu gelişmeden alınması gereken payı alan kimseye de gene “nur” kökünden “münevver” sıfatı uygun görülmüştü. Bu da anlatılan olayın kendisi kadar “yeni” bir insan tipi idi.

Gel zaman git zaman, Türkçe’de “tanzifat” sorunu ortaya çıktı. Cumhuriyet’e geçtikten sonra Türk dilinin başta Arapça ve Farsça, “Yabancı diller”den arındırılması demekti bu. O zaman “münevver” vb. kurtulması gereken kelimeler arasına girdi ve yerini “aydın” a bıraktı.

Bunlar Türkiye’nin Batılılaşma süreci ve tarihiyle içiçe geçmiş kavramlar, kelimeler. Bu “tenevvür”ün “nur”u Batı’dan geliyor. “Aydın” bunu kabul eden (hatta belirli bir sevinçle kabul eden) kişi. Peki, bu gibi konulara daha “muhafazakâr” bir tavırla yaklaşanlar ne düşünecek, ne yapacak? Buna hayatıyla cevap verenlerden biri Said-i Nursi. Said-i Nursi 19. Yüzyıl sonunda Osmanlı toplumunun bir ışığa ihtiyacı olduğu görüşünü paylaşıyor. “Evet, lazım. Ama nasıl bir ışık?” Adam mümin bir Müslüman, kurtuluşun da İslam içinde olduğuna inanıyor. O halde bize gerekli ışık İslami bir ışık olmalı. Bu da, elbette, “nur”dur. Böylece “Nurcu” tarikatı kuruluyor. Bununla, “ışık” kavramı da iyice politize oluyor. Çocuğa sorabilirsin, “Büyüyünce ne olacaksın; aydın mı, münevver mi?”

Bu “aydın” konusu açılınca, bana ilginç gelen bir (öncelikle “dilsel” gibi görünen) durum var. “Aydınlanma Çağı” (ve tabii onun dayandığı maddi koşullar) Batı’da yeni bir insan tipi yaratmış; okuyup öğrenen, bilgisiyle çalışan, düşünerek yaşayan bu yeni kişiyi anlatmak için Batılılar “intellectual” diyorlar. “Akıl” anlamında “intellect”ten taze türetilmiş bir terim. Bunun “ışık”la, “aydınlık”la etimolojik bir ilişkisi yok. İlişki “akıl”la. Redhouse Sözlüğü şöyle demiş: “aklî, zihni, akıllı, yüksek zekâ sahibi”... Bunlar bireylere özgü özellikler ve o bireyi “bir şeyler yapan” bir kişi haline getiriyor. “Aydın” ise aydınlatılmış biri – sanki daha “edilgen”. Bu aydınlık senin içinden fııkmıyor, sana ulaştırılıyor.

“Aydın” denilen kişi hayatla bir tür ilişki kuruyor (bunda, yaşadığı toplumun genel yapısının derin etkileri elbette var); “entelektüel” de öyle. Bunlara Rusların kattığı bir de “intelligentsia” kategorisi var. Onun adı da “akıl”dan türetilme; ancak, Rus tarihine bakıldığında, toplumca tanınmasında, kendine biçtiği toplumsal konum ve rolde, işlevde, bizim “aydın”a daha yakın olduğu birçok alan var.

Neyse, “elektrik”ten yola çıkmıştır, “entelektüel”e geldik. Başa dönelim: yaşadığımız dünyada elektriğin rol oynamadığı alan yok gibi. İngilizce, Fransızca bir sözlük ya da ansiklopedi alın, elektrik tarafına bakın: “elektri-“ veya “elektro-“ ile başlayan kelimeler sayfalarca devam eder. “Elektro-cerrahi” de vardır, “elektro-termal” de vardır, var oğlu vardır. Birçoğunu muhtemelen hiç duymamışsınızdır. Oldukça kısa bir süre içinde elektrik hayatımızı kaplamıştır. Hattâ birileri için ölümü de kapsayabilir: kaza sonucu elektrik cereyanına kapılıp ölenler ya da, sözgelisi, “elektrikli sandalye”de idam edilenler. Bu arada,

knowledge I do possess tells me that the birth of the word electric has nothing to do with any light! The power of attraction first noticed in amber resin was explained using the term ‘magnetic attraction’ by the Ancient Greeks. It was observed that when amber was vigorously rubbed on another surface, the amber’s ‘force of attraction’ increased. In other words, the origin becomes friction not light. For this reason, after his famous experiment Benjamin Franklin referred to ‘electrical fire’ in his theory that the natural force lightning was a form of electricity resulting from friction, and could be harnessed. After all, no story exists of Franklin exclaiming, ‘Look, *elekaytrak* has struck!’

With electricity becoming a commonplace power in every aspect of our lives, this element of ‘vigorous rubbing between entities’ became rather neglected, but nowadays has reappeared in the language of love. A young couple are ‘electrified’ at first sight of each other and discover ‘electricity’ passing between them! As to later, many other factors play a role in whether or not this spark becomes a lasting flame!

Let’s return then to the concept of *tenvirat*. In Western cultural history, the period encompassing almost the entire 18th century has come to be known in English as the Age of Enlightenment, (in French the *Luminières*, and in German the *Anflöderung*). The Ottoman language equivalent was *Tenvirat*, and the word used to describe the new ‘enlightened’ human who had emerged over the course of this period was *münevver*—a word derived from the above-mentioned Arabic *nur*.

In the fullness of time, the Ottoman Empire gave way to the new Turkish Republic, which gave itself the task of *tanzifat*, which in this context meant cleansing the Turkish language of words of foreign origin—principally those originating in Arabic and Persian. *Münevver* naturally appeared on the very long list of such words, and hence gave way to the word *aydın*.

We must remember that the concepts and word choices of this period are all inextricably linked to the new Turkish Republic’s Westernisation project. In other words, the inspirational light (*nur*) that would illuminate Türkiye’s new path emanated from the West’s Enlightenment, and Türkiye’s ‘aydın’ was one who graciously accepted and lived by this light. What then was to become of those who wished to consider this ‘light’ from a more conservative perspective? One such individual was Said-i Nursi, who ultimately gave his life in defence of an alternative source of ‘light’. At the close of the 19th century Nursi recognised that Ottoman society was in need of light, but questioned what form this should take. As a faithful Muslim, he believed that the source of this light was to be found in Islam, and so we return to the notion of *nur*. Nursi’s beliefs led to the founding of the *Nurcu* (believer in *Nur*) sect and thus the notion of which path should be taken in the search for light became highly politicised. Ask any child, ‘What do you want to be when you grow up, an *aydın* or a *münevver*?’

On the subject of *aydın*, one particular aspect—which appears to be a linguistic one— interests me. A new type of human came forth from The West’s Age of Enlightenment and the material conditions that nourished it. These were humans who studied and learned, worked using knowledge gained and

شمالی اونیورسٹی شکر کمپنی
شعدی بہ دین تأسیس ای دیلن
حالی توتر شبکه توزیعیہ سی قروکیسیلہ

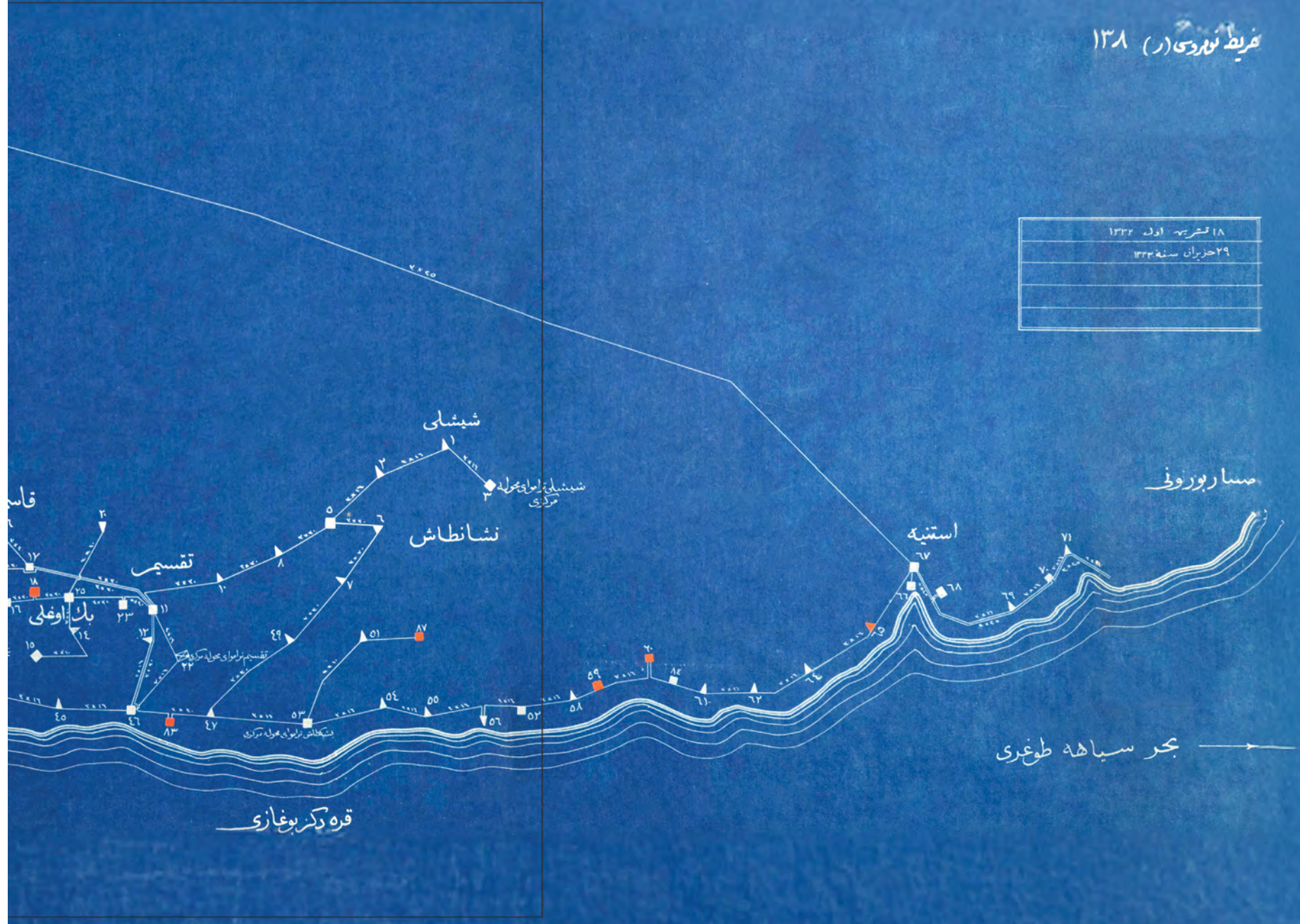
- اشارات مخصوصہ
- ▲ بحولہ علی گوشک
  - بحولہ علی
  - ⊠ زاموای بحولہ مرکزی
- خدمتہ دولتاہنر
- خدمتہ ولدیقی جائہ سیدلہ سزولاند
  - خدمتہ پانچیانلر

Şekil 1.2 1911 yılından Silahtarağa Elektrik Santrali elektrik dağıtım haritası. Silahtarağa Arşiv.
Figure 1.2 Silahtarağa Power Plant electricity distribution map from 1911. Silahtarağa Archive.

نقشه نهری (ر) ۱۳۸

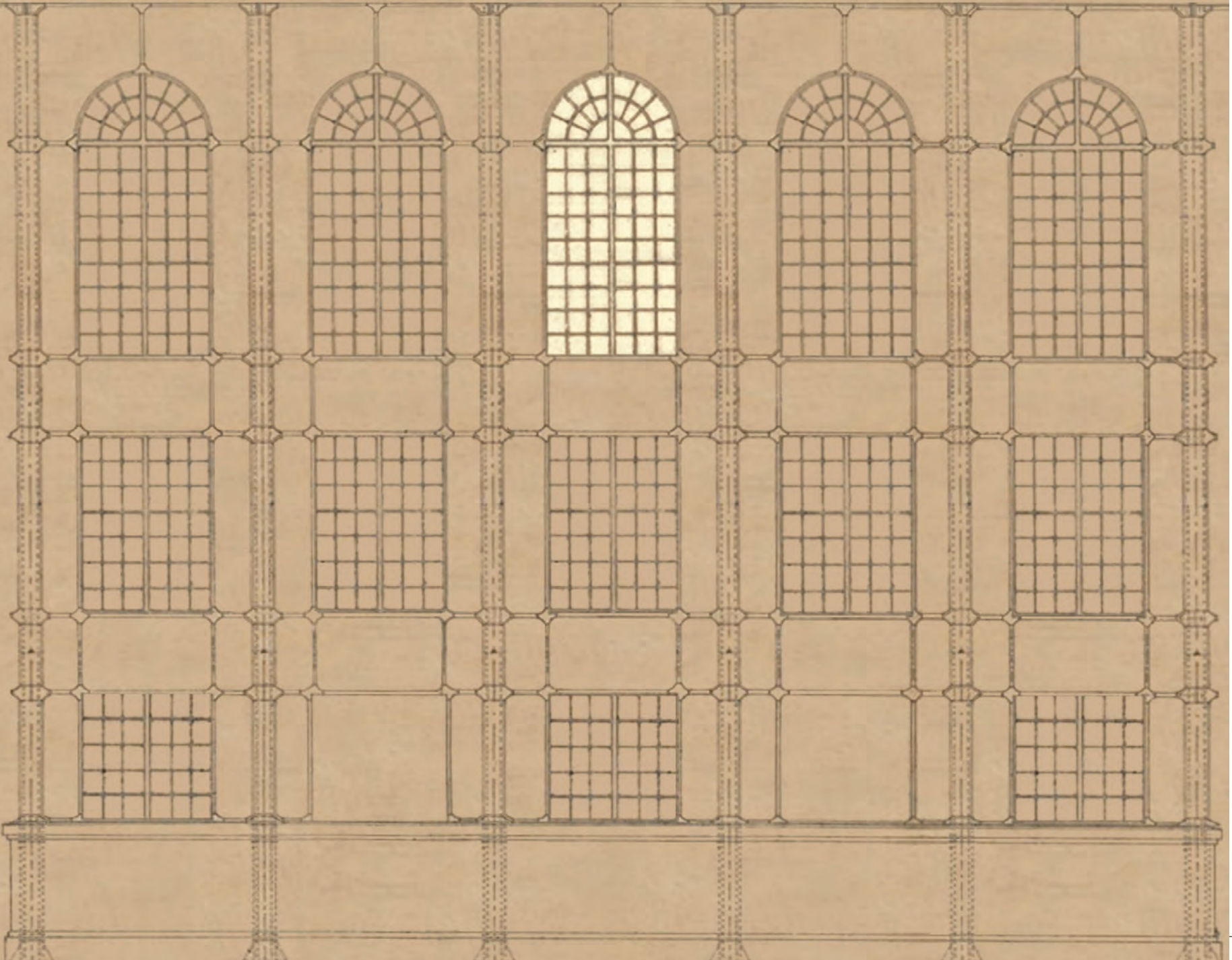
۱۸ تیرماه اول ۱۳۲۲
۲۹ خرداد سنه ۱۳۲۳

بجر سیاهه طوغری

Birinci Kısım
Chapter One

Yola bakan cephe planı, Brüksel 1921 çizimi. Silahtarağa Arşiv.
Road-side façade, Brussels 1921, Silahtarağa Archive.

İstanbul'da Gecenin Gündelik Yaşama Katılışı: Bir Tarihçe Denemesi

Extending the Day Into the Night in Istanbul: A Short Historical Account

UĞUR TANYELİ

Türkiye'de/Osmanlı'da, hatta neredeyse tüm tarihsel veriler Toraya ilişkin olduğu için İstanbul'da, gecenin ve gece yaşamının tarihçesini yazma uğraşı öncelikle üç meseleyi tartışarak başlamalıdır. Birincisi, bu konu Osmanlı toplumundaki zaman kavrayışıyla doğrudan bağlantılıdır. İkinci olarak, belirgin biçimde siyasal ve yönetsel uzanımları vardır. Üçüncüsü, toplumsal porozite meselesini tartışmayı gerektirir.¹ Gündelik yaşamda gece-gündüz sürekliliğinin inşası uzun bir aralıkta bu zamansal geçirgenliğin yaşadığı tıkanmalara ilişkindir. Üstelik, toplumsal porozitenin İstanbul'da yüzyıllar boyunca sadece gece-gündüz kutupsallığı bağlamında değil, pek çok alanda düşük olduğu söylenebilir. Bunun anlamı, farklı psikososyal hallerin, gündelik yaşam pratiklerinin ve zamansallıkların bir diğerine doğru zor geçebildiğidir. Örneğin, Benjamin ile Lacis'e göre porozitenin yüksek olduğu bir kentte "Kaçınılmaz olarak festival her çalışma gününün içinde nüfuz eder. Gözeneklilik bu kentin yaşamının tükenmez yasasıdır. Pazar'ın bir parçacığı haftanın her gününün içinde gizlidir. Ve o Pazar içinde ne çok hafta içi vardır."² Tören ve festivalle olağan gündelik yaşam ayrımaz. Kişisel kamusal kopmaz. Özel mekan-kamusal mekan sınırı neredeyse çizilemez. Gece gündüzün sadece bir devamıdır. Dinsel sekülerden, kutsalı profandan ayırtırmak akla gelmez. Hatta, ahlaki ile gayriahlaki özgül katı tanımlar edinmez. Aydınlik-karanlık karşıt kavramlara dönüşmez. Boş zaman aktivitesi çalışma rejiminden özerkleşmez. Porozitenin yüksek olduğu kent her tür kategorizasyona direnir.³

Porozitenin düşük olduğu 16.-20. yüzyıllar İstanbul'unda gecenin gündüze katılabilmesi ancak birkaç yüzyıllık bir aralıkta yavaş bir tempoda mümkün olmuştur. Aşağıda bu yavaş tempunun tematik-kronolojik seyri özetleniyor: Önce zaman kavrayışının değişimi/modernleşmesi bağlamında; ardından gecenin geleneksel kamusal yaşama kapalılığı ve adım adım açılış süreci özetlenerek; onunla bağlantılı olarak aydınlatma araçlarının artışı ve yeni araçların gündelik yaşama katılımı çerçevesinde; en sonda da kamusal mekanın aydınlatılmaya başlaması ve toplumsal yaşamdaki uzanımları anlatılarak...

İlk bağlamda konu sosyotemporal düzene ilişkindir ya da bir sosyotemporal rejimin sayısız bileşenlerinden biridir. Dolayısıyla, astronomik rutinin gündelik yaşamla nasıl ilişkili olduğu

Anyone wishing to pen an account of night and its life in the Ottoman Empire/Türkiye, and in Istanbul itself—since almost all our historical data involve this city—must first discuss three matters. The first relates directly to the concept of time as perceived by Ottoman society. The second centres on how this perception influenced political and administrative life. The final matter to be discussed is that of social porosity.¹ The fact that construction of day-night continuity in daily life could come about only over a long period of time is linked to blockages occurring in temporal porosity. In fact, it may be said that for centuries in Istanbul social porosity was low, not only in the context of day-night polarity, but in many other areas of life, meaning that varying psycho-social conditions, daily life practices and temporalities did/could not easily permeate each other. For example, according to Benjamin and Lacis, a city characterised by porosity is one in which 'inevitably, every feast day/festival permeates every work day. Porosity is the unfailing law of life in this city. A little bit of Sunday hides in every weekday, and in that Sunday there are oh so many weekdays'.² Ceremonies and festivals and ordinary daily life are indivisible. The personal does not break away from the public. The line between private and public space is almost impossible to draw. Night is just a continuation of day. The notion of separating the religious and the secular, the sacred and the profane, does not exist. Neither do there exist any hard and fast definitions as to what is ethical/unethical. The concepts of light and dark are not rendered oppositional. A leisure time activity is not considered independently of the work regime. The city characterised by porosity resists all forms of categorisation.³

In the Istanbul of the 16th to the 20th centuries, porosity was low and hence the adding of night to day was a long process conducted at a very slow tempo. Below is outlined the thematic-chronological course of this process; first of all in the context of the change/modernisation of the concept of time, and then in a summary of how the 'doorway' to night—traditionally closed to public life—was slowly opened. This latter is discussed within the framework of the increase in means of illumination and their contributions to daily life, and the discussion ends with an exploration of how the illumination of public spaces impacted on various aspects of social life.

The first context above, perception of time, is related to sociotemporal order, and is one of the countless elements that constitute a sociotemporal regime. Hence, it must be examined not

konusu sadece gecenin ve gündüzün teknik tanımlarını yapmayı değil, toplumsal ortamda nasıl algılandıklarını irdelemeyi gerektirir. Meselenin kuşkusuz zaman ölçümü pratikleriyle bağlantılı bir boyutu da vardır. Farklı coğrafyalarda farklı bir kronoloji çerçevesinde olsa da, dünya genelinde ortaya çıkan ve modernitenin tanımlayıcı parametrelerinden biri olan bir değişimden söz etmek gerekir. Giddens'in anlatımıyla modernite –kabaca özetlenirse– zaman ve mekânın boş kategoriler olarak inşa edilmesi demektir.⁴ Zamanın doğrudan yeryüzü üzerinde bulunulan konuma göre değişen doğal ritimlere, örneğin güneşe bağlı olarak belirlendiği temporal saatlerin tanımladığı kavrayış, yerini mekanik saatin ritmiyle tanımlı soyut denebilecek bir değişmez ritme bırakır. Bu devrimsel değişim Osmanlı'da da yaşanır. Ne var ki, Osmanlı'da ve genelde İslam ülkelerinde böyle kısaca özetlendiği kadar çizgisel bir zamansal kavrayış değişiminden söz etmek mümkün olmaz.⁵ Türkiye'de cumhuriyet dönemine kadar süren uzun bir aralıkta temporal saatle mekanik saatin eşaralıklı ritmi birlikte kullanılacaktır.

Öte yandan, gecenin gündüze katılışı meselesi çok ağırlıklı biçimde toplumsal cinsiyete ilişkindir. Her iki cinsiyet grubu (kuşkusuz genelde tüm toplumsal gruplar) geceyi aynı biçimde ve aynı imkanları kullanarak deneyimlemiş, yaşama katmış değildir. Özellikle kadınlar bugün bile erkeklerle aynı fırsatlardan/açılımlardan yararlanmazlar. Ancak bu çok önemli meseleye ilerde olsa olsa yer yer değinilecek. Konu başlı başına özerk bir araştırma başlığı çerçevesinde ele alınmalıdır.

1

Avrupa'da Fransa ve İtalya'dan başlayarak 14. yüzyılda mekanik saat icat edilmiştir.⁶ O zamana kadar güneş saatleriyle yapılan zaman ölçümünde temel belirleyici olan güneşin gökyüzündeki konumunun gün içindeki ritmi –doğuşu, en yüksek noktaya ulaşması ve batışı– artık gündüzün uzunluğunu belirleyen bir etmen olmaktan çıkar. Bu eski ölçüm mantığı mevsimlerin ve konumlanılan yerin değişimi bağlamında güneşin her gün değişen görülme aralığının uzunluğunu saptamaya dayanır. Gündelik yaşam istisnai durumlar haricinde bu sosyotemporal düzene göre yaşanır: Gün doğarken kalkılır, güneş batarken uyunur. Gece yaşamın durduğu aralıktır. Bilindiği gibi İslam ülkelerinde namaz vakitleri de bu sistematikte belirlenmiştir. Tanımları fıkhi mezheplere göre bir ölçüde değişse de yaklaşık şöyledir:⁷ Sabah namazı vakti güneşin doğmak üzere olduğu zamandır. Öğle namazı vakti güneşin gökte en yüksek noktaya çıktığı zamanın hemen ardından (zeval vakti) başlar, bir nesnenin gölgesi kendisinin iki katı uzunluğa ulaştığında ikinci vakti gelmiş demektir. Akşam namazı güneşin batmasından günbatımı kızıllığının ortadan kalkışına kadarki aralıktır. Yatsı ise bu kızıllığın silinmesinin ardından başlar. Doğal olarak bu aralıklar güneşin konumuna göre her gün değişen uzunluktadır. Kışın aralar kısalar, yazın uzar. Namaz kılınan yerin dünya üzerindeki konumuna göre gündüz uzunlukları farklı olacağından aralıklar yine kuzeye ve

simply by way of technical descriptions of night and day according to astronomical routines, but rather by way of how the society perceived the former two, and the change that came about in this. While practices of time measurement is undoubtedly one aspect of this matter, there can be little doubt that, even in different chronologies of different geographies, this was a change that emerged worldwide to become one of the defining parameters of what we call modernity. To very roughly summarise Giddens, modernity involved the construction of time and space as empty categories.⁴ The natural varying rhythms of time as governed directly by position on the earth, such as, for example, the perception of temporal hours dependent on the sun, were replaced by the unchanging, even abstract, rhythm defined by the movements of a mechanical clock. The Ottoman Empire too underwent this transformational change, but with respect to its lands and Muslim countries generally, it is not possible to speak of such a neatly-outlined linear change in perceptions of the temporal.⁵ For a long time prior to Türkiye's Republican Period, the rhythms of life often simultaneously revolved around both the temporal hour and the mechanical hour.

Meanwhile, the matter of night's addition to day was also closely related to social gender. The gender groups—and indeed all other societal groups—undoubtedly had differing experiences of night itself, its addition to life, and the opportunities and possibilities it offered. Even today, women cannot avail of the same opportunities/initiatives available to men. While this article will in places touch upon this important issue, it is one deserving of dedicated research.

1

The mechanical clock made its first appearance in Europe in the 14th century, originating in France and Italy.⁶ With its arrival, the position of the sun in the heavens—its rise, zenith and setting—as the main determiner of the duration and rhythms of the day and the passage of time as marked by the sun dial gave way to the mechanical measurement of time. The old time measurement had based itself on determining the varying durations of the sun's appearance in the context of seasonal and positional change, and, unless called for by extraordinary circumstances, daily life was lived in this sociotemporal order; one rose with the sun and went to bed with its setting.

Night was when life came to a halt. As we know, prayer times in Islamic countries were based on this system which, despite variations among Islamic schools of thought, is generally organised in intervals as follows:⁷ Dawn prayer takes place just prior to sunrise. Noon prayer begins immediately after the sun's zenith (*zeval vakti*). This is followed by *ikinci vakti*, the prayer time determined by the length of an object's shadow (when it is twice that of the object itself). Evening prayer is undertaken in the interval between the sun's setting and the final fading of its afterglow. The final prayer interval (*yatsı vakti*) begins when darkness has completely fallen. Based as these are on the position of the sun, the intervals between prayer times naturally vary each day, and are longer in summer and shorter in winter. Depending too on geographical location diurnal length varies, and therefore as

güneye doğru kutuplara yaklaştıkça kışın çok kısa, yazın çok uzun olur.

Farklı biçimlerde dünya genelinde geçerli olan bu rejim içinde mekanik saat radikal bir değişim üretir. Temporal saatlerin tanımladığı düzen yıkılır ve eşaralıklı saatin “modern” zaman rejimine geçilir. Eldeki kısıtlı sayıda belgeye dayanarak geç 15. yüzyıldan itibaren Osmanlıların da saat edinmeye çalıştıkları söylenebilir. 2. Beyazıt döneminde Fatih Camisi’ne, Ayasofya’ya ve muhtemelen saraya birer saat ithal edildiği anlaşılıyor.⁸ 16. yüzyılda Galata’da saat imal edilmeye başlandığına ilişkin bilgiler de var.⁹ Ne var ki, mekanik saat kullanımının tırmanışı Osmanlı sosyal yaşamında Avrupa’daki değişimleri mekanik bir kolaylıkla yapmaz.¹⁰

16. yüzyıldan başlayarak erken 19. yüzyıla dek mekanik saat sahipliğinin artışı Türkiye’de bu aracın efektif kullanımına işaret etmez. Terekelerde üst sınıfların evlerinde birden çok saate rastlanması bu bağlamda çelişkili gözüktür; ancak, saatin bir statü göstergesi olduğu ve Moltke’nin erken 19. yüzyıldaki gözlemine bakılırsa, bunların birkaçının aynı mekanda yerleştirilmiş, ama çalışmayan dekoratif nesnelere gibi sergilenmesi istisnai olmamalıdır.¹¹ Dolayısıyla, namaz vakitlerinin tanımladığı temporal saatler yaşamın ritmini belirlemede uzun süre mekanik saatlerden daha fazla etkili olacaktır. Mekanik saat bu ritmi tanımlamada yardımcı bir eleman olarak işlevlendirilir. Bunun için de “gurûbî/ezânî veya alaturka saat” diye adlandırılacak bir kullanım biçimi icat edilir. Mekanik saat adeta günün aydınlık kesiminin uzunluğunu ölçmek için kullanılır hale getirilir. Günün uzunluğu sürekli değiştiği için saatler pratikte her iki günde bir ayarlanır.

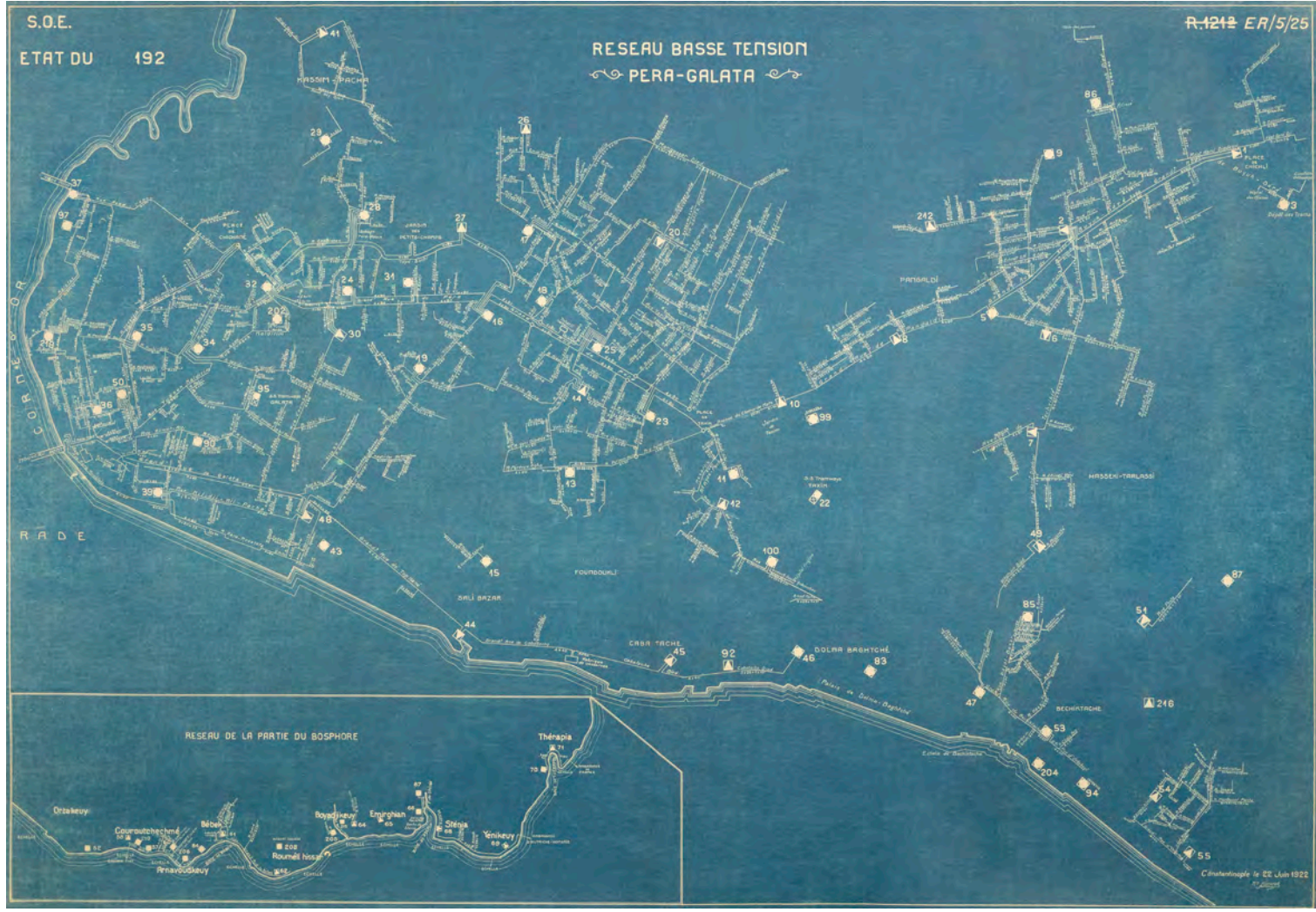
Hicrî kamerî takvimde günler ay doğar, güneş ufukta batarken başlar. Dolayısıyla, güneşin alçalarak üst kenarının ufuk çizgisine teğet hale geldiği an saatin 12.00 veya 00.00 olduğu kabul edilir. Dolayısıyla geleneksel İslam dünyasında gece geçmiş güne değil, yeni güne ait sayılır. Mekanik saatlerin ilk kullanılmaya başladığı sırada bu sistem ne zamana kadar olduğu bilinmeyen bir aralıkta değiştirilmez. Güneşin üzerinde konumlanan boylam dairesinin üzerine geldiği, en yüksek noktada olduğu an öğle zamanıdır. Bu an modern sistemde saat 12.00 olarak kabul edilir. Bu durumda günün öğlen başlaması gerekeceği ve bunun da hicri kamerî takvimdeki mantığı tümüyle değiştireceği için, Osmanlı’da mekanik saat kullanımı gündeme gelince günün başlama anının on iki saat önceye, gece yarısına alınması uygulamasına başvurulur. Alaturka (gurubi) saat sistemi bu haliyle 20. yüzyıla kadar kullanımda kalır. Ancak sözkonusu sistem güneşin her gün değişen ritmine bağımlı olduğu için, örneğin, tren seferleri için ülke genelinde bir tarife yapma imkanı vermez. Trenlerin kalkış ve varışının ülkenin her yerinde değişen saat ritmine göre her yerde farklı belirlenmesi gerekir. Bu olamayacağı için, iki saat sistemi pratikte kabaca 19. yüzyıl ortalarından başlayarak birlikte kullanılacaktır.

one moves north or south away from the equator, the intervals between prayer times are very short in winter and very long in summer.

The mechanical clock meant radical change for this time regime that operated in various forms throughout the world. The order governed by temporal time collapsed as the clock ticked to create its ‘modern’ time regime. From the limited documentary evidence at hand, we see that from the late 15th century onwards the Ottomans made efforts to adopt the mechanical clock. In the reign of Beyazıt II, we know that clocks were imported for placement in Fatih Mosque, Ayasofia and—in all probability—the palace.⁸ There are also references to clock production beginning in Galata in the 16th century.⁹ However, in as much as adopting mechanical time and the mechanics of change it brought was relatively easy in Europe, the same cannot be said for Ottoman social life in this process.¹⁰

The increase in ownership of mechanical clocks from the 1600s through to the 1900s does not indicate any effective use of these timepieces in Türkiye. This would appear to be contradicted by the appearance of sometimes several clocks in estates of the wealthy, but it must be remembered that the clock was then a status symbol. Moltke, in his early 19th century observations, refers to several clocks—none of which was operating—being placed in the same room solely for display purposes, an observation which probably indicates the norm rather than any exception.¹¹ Hence, we understand that for a long period it was not the mechanical clock, but the temporal time order on which prayer times were based that continued to play a determining role in the rhythm of life. In this order, the mechanical clock was put to use in the secondary role of assistant, and so was born the *gurûbî/ezânî* or ‘Alaturka’ clock. Its function became measuring a day’s daylight hours only, and since these constantly varied, in practice the clock had to be reset every two days.

In the lunar Muslim calendar the day begins with moonrise at the sun’s setting. Hence, 12.00 (00.00) becomes the instant when the sun’s last rays touch the horizon, meaning that in the traditional world of Islam a night belongs not to the day that has passed, but to the new day that is beginning. This system had continued unchanged for untold ages when mechanical clocks appeared on the scene. The modern system dictated that the moment when the sun is at its zenith above any point on a line of longitude is noon, or 12.00. This means, then, that this moment would indicate the day’s beginning, and because this would entirely upend the logic of the lunar Muslim calendar, when use of mechanical clocks was discussed in the Ottoman Empire it was decided to take the moment of the day’s beginning back to twelve hours before, that is midnight. This ‘Alaturka’ (*gurubi*) system of hours continued in use until the 20th century, but because it was bound to the daily rhythms of the sun it prevented, for example, the creation of a nationwide train timetable, given that departure and arrival times at each port of call would have to be individually determined according to the varying hourly rhythms across the nation. Since such plans were not possible, from roughly the mid-19th century onwards, the common practice was use of both time systems in tandem.

Şekil 1.1 Pera-Galata bölgesindeki alçak gerilim şebekesini ve sol altta Boğaz kenarını gösteren 22 Haziran 1922 tarihli harita Silaharağa Arşiv.
Figure 1.1 Map dated June 22, 1922 showing the low voltage network in the Pera-Galata area and the Bosphorus at the bottom left. Silaharağa Archive.

Eski sosyotemporal düzen ilk eleştirilerle ancak 20. yüzyıl başında karşılaşmış gözüküyor. Örneğin Hasan Hamid konuya ilişkin bir makale kaleme alacaktır. Şöyle yazıyor:¹² “Şark ve garbı yekdiğerine rabt eden vapurlar, şimendiferler, telgraflar ve yakın zamanda da telefonlar, tabiidir ki mebde’inden başka bir tarih ve başka usulde bir saatte hareketine mübaşeret edip de münteha-ya başka bir tarihte mesela hareketinden akdem bir günde vasıl olmak ve başka bir devre tabi saatle ihbar-ı muvasalat eylemek garib, taaccüb-i dimağiyi mucib, gayritabii olmakla kalmaz. Bazı defa da gayrikabil-i tatbik olur. Paris’ten kalkarak vasati Avrupa’nın zevâli saatiyle ta hududumuza kadar gelen bir tren, memleketimizde ezanî saatle hareket etmek isterse gâh az, gâh çok bir tevakkufa mecbur ve memleketimizdeki trenler gurubî saatle hareket ettiklerini farz eylediğimiz halde Avrupa’dan gelen tren zevâli saatle hareketinde devam ederse (...) kazalara badi olur.”

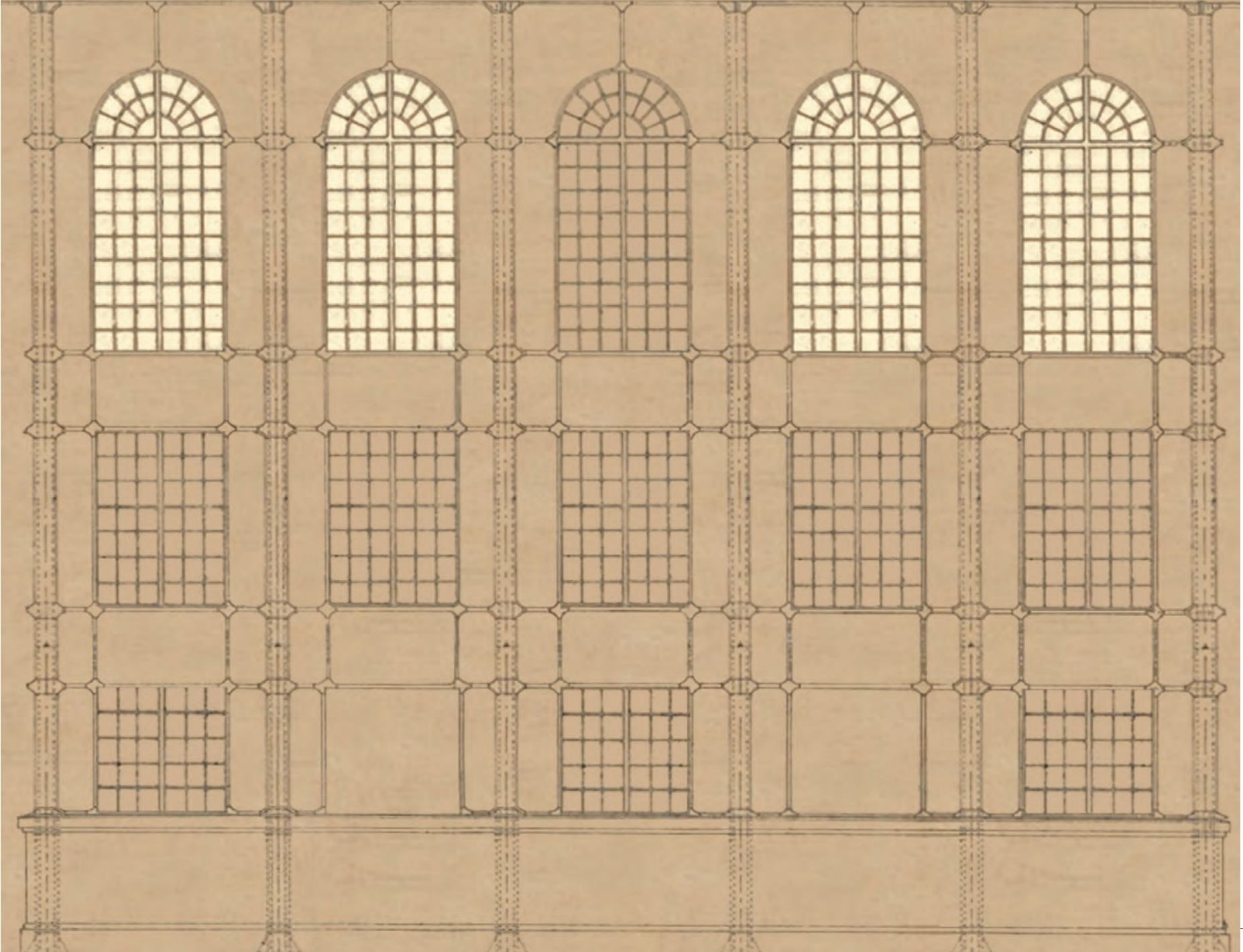
Yazara göre bunun gündelik yaşamın ritmine ilişkin başka sakıncaları da vardır: “Saat-ı mesaimizi kışta, yazda, ilkbaharda, sonbaharda değiştirmeye sevk, kışın az, yazın çok çalışmaya mecbur eden gurubî saattir. Gurubî saattir ki yazın iki taam [yemek] arasını sekiz saate kadar çıkardığı halde kışın altı

The first criticisms of the old sociotemporal time order begin to appear at the start of the 20th century. For example, on this matter Hasan Hamid put pen to paper as follows:¹² ‘In connecting east and west as they do, ferries, railways, the telegraph, and most recently the telephone, naturally find themselves making use of varying dates and time systems, an enterprise which ultimately results in destinations being reached at neither the previously determined time nor on the appointed date, and even on the day previous to that at the point of departure. This is not only irrational, absurd even, but clearly unsustainable in practice: A train departs from Paris in the afternoon according to European time and arrives at our border. Here, in order to adapt to our *ezânî* time system, it must commit to a delay, either brief or lengthy, in order to continue its journey inside our border. Should such a train continue its journey according to European time, then given that trains in our country operate on the *ezânî* time system [...] accidents become inevitable.

Hamid also referred to other problems this issue caused in the rhythms of daily life. ‘It is the *ezânî* time system which compels us to working hours that vary across the four seasons, longest in summer and shortest in winter. So too does this time system

Dördüncü Kısım
Chapter Four

Yola bakan cephe planı, Brüksel 1921 çizimi. Silahtarağa Arşiv.
Road-side façade, Brussels 1921, Silahtarağa Archive.

**“Elektrik Tehlikeli midir?” Erken Cumhuriyet’in
İlk Dönemlerinde Elektrik ve Kazalar**
*“Is Electricity dangerous?”: Accidents with Electricity
in the Early Republican Years*

CİHANGİR GÜNDOĞDU

1935 yılında İstanbul’da düzenlenen Yerli Mallar Sergisi yerli üretim maddelerinin yansira elektriğin hane içindeki kullanımının örneklerini sergileyen bir de “elektrik pavyonu”nuna ev sahipliği yapmaktaydı.¹ Bir evin odaları şeklinde tasarlanan elektrik pavyonu ziyaretçilere elektriğin bir taraftan hane içinde farklı kullanım alanlarını tanıtırken diğer taraftan bu görece yeni teknolojinin tüketicilerin hayatlarını nasıl kolaylaştıracağını müjdeliyordu. Bir tam sayfa olarak “Elektrik sosyetesini paviyonunda neler gördük?” alt başlığıyla paylaşılan sergi haberinde elektriğin tüketicilerin hayatlarını nasıl kolaylaştıracağını şöyle izah ediliyordu: “Şimdiye kadar eski ahşap evlerimize elektrik banyosu diye bir şeyin girmediğini bilirsiniz. Orada bir hamam vardır; sobasını daha bir saat evvelden yakmaya mecbursunuz... Eğer, vaktin nakit olduğunu iddia eden babalarımız böyle uzun ve yorucu bir vasıtayı kabul ettilerse, ancak bir banyo ve elektrik henüz icad edilmediği için olacaktır.”² Gazeteye göre “Elektrik sosyetesinin banyo ve elektrik cihazlarını gördükten ve müessesenin teklif ettiği fevkalâde ehven şartları işittikten sonra, insanın bir elektrik banyosu ısıtıcı cihazı almaktan başka yapacağı bir şey kalmıyor[du].”³

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar elektriğin küresel modernitenin koçbaşı olarak sokaklardan evlerin en mahrem köşelerine kadar nüfuz ettiği, bu yeni teknolojinin hem şüpheyle hem de büyük hayranlıkla karşılandığı elektriğe dayalı yüzyıllardı.⁴

Modern toplumlar elektriğin yaygınlaşması ile artan bir şekilde ulusal güvenlikten, iletişime, finanstan, ulaşım; yiyecek ve gıda temininden; ısınma, soğutma ve aydınlanmaya kadar birçok alanda bu yeni teknolojiye bağımlı hale geldiler.⁵ Ancak küresel kimi örneklerle kıyasla geç Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet’in elektrikle tanışması ekonomik gerekçelerden ötürü daha yavaş bir seyir izledi.⁶ Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*’ta Abdülaziz (1861-1876), II. Abdülhamid (1876-1909) ve Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki İstanbul’un sosyal hayatı tasvir ederken Abdülaziz devrinde geceleri henüz sokakların aydınlatılmadığı için ancak el fenerleri ile yürüyebildiklerinden söz etmekte; fener ve fener taşımanın nasıl aynı zamanda bir toplumsal hiyerarşi inşa ettiğini tasvir etmektedir.⁷ Cumhuriyet devrini ise Karay şu

In Türkiye’s 1935 Domestic Products Exhibition, alongside the products and materials was an electricity pavilion at which were provided examples of how electricity could be used in the home.¹ The pavilion was set up to show the various rooms in a family home, and visitors saw how electricity could be used in each of these and how this still relatively new technology made consumers’ lives easier. A full-page press piece on the exhibition asked the question ‘What did we see at the electricity company’s pavilion?’, and reported as follows on the advantages it offered the consumer: ‘You know that in the old wooden houses we live in there is no such thing as an electrified bathroom. There is the hamam, and we have to light the heater at least an hour beforehand... if our fathers, who tell us that time is money, have accepted such a laborious means for so long, it can only be because electricity and the bathroom were yet to be invented.’² The piece finishes as follows: ‘After seeing the bath and electrical devices offered by the electricity company and hearing the really good prices at which it offers these, it only remains for citizens to purchase an electric water heating appliance.’³

The 19th and 20th centuries mark the time when global modernity, with electricity as its calling card, made its way in from the streets to penetrate even the most private corners of the home. At the time, while this calling card was viewed by many with a certain degree of suspicion, it was also greeted with much excitement and awe.⁴

Over time, as electricity came into ever more widespread use modern societies became dependent on it in all aspects of life from national security, communications, finance and transport to food supply, temperature regulation and lighting.⁵ However, in comparison to some other parts of the world, the wider use of electricity in the late Ottoman Empire and the Turkish Republic was somewhat delayed due to economic circumstances.⁶ In his work *Üç Nesil Üç Hayat* Refik Halid Karay describes the social life of Istanbul over the reigns of Sultans Abdülaziz (r. 1861-1876) and Abdülhamid II (r. 1876-1909) and the early years

şekilde tasvir etmektedir: “Gece yarısına doğru, Taksim meydanı; yani elli sene evvel ecinnilerin karanlıkta top oynadıkları ıssız bir yer ve korkunç bir saat... Sinemalarla tiyatrolardan boşanan halk keskin bir ışık altında, tramvaylara, otomobillere, otobüslere koşuyor. Bir kısmı pastacı, muhallebici dükkânlarına, bir kısmı da heveslerini alamadıkları veya yeni heveslere kapıldıkları için gazinolara...”⁸ Elektrifikasyon siyaseti olarak da tanımlanabilecek elektrik üretimi ve kullanımı Cumhuriyet’in altyapı yatırımlarına paralel olarak arttı. İleri ve Değirmencioğlu’nun da işaret ettikleri gibi elektrik teknolojisi “Cumhuriyet’in soyut modernizasyon söylemlerinin nesneleştirilmesinde kilit bir rol oynamış ve kendi materyal kültürünü” yaratmıştı.⁹

Ancak elektriğin vadettiği yeni ve ışıltılı hayat tehlikelerden azade değildi. Bu yeni teknoloji kamusal mekânlarda ve hanelerde sunduğu yeni olanaklara mukabil aynı zamanda gündelik basında “elektrik cereyanına kapılmak” veya “elektriklenme” olarak adlandırılan ölümcül bir gücü de barındırmakta ve dolayısıyla tüketiciler nezdinde endişe ile karşılanmaktaydı. Bu yazı elektrik kullanımındaki ve kullanım sahalarındaki artışa paralel olarak gündelik basına yansıyan kaza haberleri üzerinden elektrik tüketiminin ölümcül tecrübelerine odaklanmakta; endişe ve umut arasında tüketicilerin elektrik enerjisini bazen hayatlarına pahasına nasıl tecrübe ettiklerini incelemektedir. Diğer taraftan resmi yöneticiler ve elektrik şirketi idarecilerinden oluşan teknokrat ve bürokratların elektrik endişesine ve kazalara karşı giriştikleri aktif mücadeleden örnekler sunmaktadır.

ELEKTRİKLE SINANMAK; EVDE, İŞYERİNDE VE SOKAKTA ELEKTRİK KAZALARI...

Elektrik sunduğu yeni fırsatlar yanında, özellikle de bu teknolojiyi yeni deneyimleyen toplumlar için tüketiminde azami dikkat edilmesi gereken bir enerji kaynağıydı. Evlerde bu yeni enerji türünün kullanımı Dünya’daki diğer örneklerde de müşahede edildiği üzere çekinceyle karşılanmakta; ev ortamında kullanılması tehlikeli görülmekteydi.¹⁰ Elektrik Şirketi için tüketimi doğrudan etkileyen bu endişelerin ortadan kaldırılması ise büyük önem arz etmekteydi ve Şirket bu endişelerin ortadan kaldırılarak elektrik tüketiminin teşvik edilmesi için elektrikli aletlerin kullanımını anlatan sergiler ve ev kadınları için elektrikli aletleri nasıl kullanılacağına anlatıldığı toplantılar düzenleniyordu.¹¹ Ancak bu yeni teknoloji ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında tanışacak tüketiciler için elektrik endişesi tamamen yersiz bir kuruntudan da ibaret değildi. Zira gündelik basının “vukuat”, “kaza” veya “şehir haberleri” gibi sütunlarında elektrikten kaynaklanan kaza haberleri kendilerine sıklıkla yer bulmakta; bu haberlere tüketicilerin endişelerini büsbütün arttıracak çarpıcı başlıklara kimi zaman dramatik görseller eşlik etmekteydiler.

Graeme Gooday elektrik teknolojisinin evcilleştirilmesi (*domestication*) ve tüketiciler nezdindeki şüphe ve endişelerin gi-

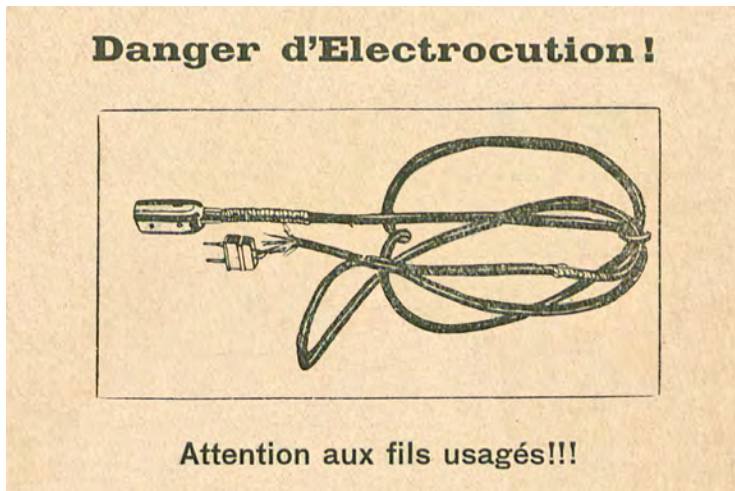
of the Turkish Republic. In the first of these, Karay refers to unilluminated streets and people being obliged to use lamps/torches when walking at night. He also points to the social hierarchy being created by this circumstance.⁷ However, Karay describes a scene from the early Republican years as follows: ‘Towards midnight, Taksim Square; a spot which fifty years before had been deserted and dreadful, and a time when demons and the possessed had played in the darkness....people emerge from cinemas and theatres to walk under bright light to board tramways, cars and buses, to get something sweet in a cakeshop, or to continue their night out in a music hall (*gazzino*).’⁸ Growing alongside other infrastructure investments by the young Turkish Republic, electrification had clearly become a matter of politics. As İleri and Değirmencioğlu have pointed out, electrical technology ‘created its own material culture and played a key role in objectifying the abstract modernisation discourse of the Republic.’⁹

However, the new bright life promised by electricity was not without its perils. Yes, it brought new possibilities for public spaces and households, but in the daily press one could also read of its dangers, of contact with its current that led to deadly ‘electrocutions’. Many consumers felt they had good reason to be worried. This article focuses on some of these accidents as reported in the press, and how their numbers increased as the use of electricity became more widespread. In other words, it describes how some consumers paid with their lives as they tried—with a mixture of trepidation and hope—to interact with this new technology. The paper also provides some examples of how state bureaucracy and management at the electricity company responded to these accidents and the efforts they made to allay the fears of consumers.

TESTED BY ELECTRICITY: ELECTRICAL ACCIDENTS IN THE HOME, WORKPLACE AND STREET...

Alongside the opportunities it offered, electricity was an energy that required the greatest of care in its use. This was particularly true in a society to which it was being newly introduced. Having observed this from examples in other countries, many among the public were hesitant to use this new energy, and considered it particularly dangerous in the home.¹⁰ For the Ottoman Electricity Company, putting these fears to rest was crucial since they directly impacted on consumption of its product. Hence, in efforts to ease consumers’ minds and encourage the use of electrical devices in the home, the company held exhibitions on the use of such equipment and provided demonstrations of its use to housewives.¹¹

It must be said that in these early years of the Republic, the concerns of consumers were not without good reason.

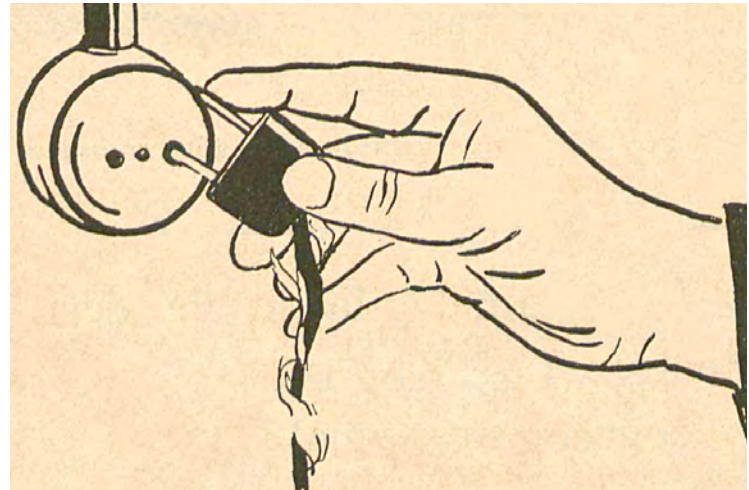

Şekil 12.1 Elektrik çarpması tehlikesi! Kullanılmış kablolara dikkat edin!!! Silahtarağa Arşiv. *Ameli Elektrik*. 1932. No.54, s.35.

Figure 12.1 *Electrocution hazard! Beware of used wires!!! Silahtarağa Archive. Ameli Elektrik. 1932. No.54, p.35.*

derilmesi için toplum nezdinde elektriğe dair ve elektriğin hane ve bedene oluşturduğu var sayılan tehlikeye dair olan yaygın kültürel korkunun üstesinden gelinmesi; aynı zamanda elektrik teknolojinin doğuracağı riskin etkili teknokratik bir yönetiminin ortaya konulması gerektiğini işaret etmektedir.¹² Cumhuriyet’in ilk yıllarında bir taraftan elektriğin hanelere sunduğu yeni olanaklar eşliğinde yeni rejimin muhayyel modern ailesi süreli yayınlarda kendisine sıklıkla yer bulurken diğer taraftan aynı gazetelerde bu ideal aileyi ve mekanı tehdit eden kaza haberlerinin yarattığı muhtemel endişe ve korkuları gidermek siyasilerin ve şirket yöneticilerinin başlıca görevleri arasında gelmekteydi. Elektrik Şirketi’nin abonelerine düzenli olarak gönderdiği *Amelî Elektrik* gibi yayınlarda bir taraftan tüketicilere elektrik enerjisini kurallar dâhilinde kullanmaları sıklıkla salık verilirken diğer taraftan ortaya çıkabilecek kazaların önlenabilir ve tedavi edilebilir olduğu ve buna yönelik uzman doktorların listelerinin yayımlanması tüketiciler nezdinde olması muhtemel olan bu endişelerin giderilmesine hizmet etmekteydi.

Gazetelerin vukuat ve şehir haberleri gibi sütunları şehirde meydana gelen her türlü yaralanma ve ölümlü sonuçlanan kazaların kısa haberler şeklinde okuyucularla buluştuğu bölümlerdi. Bu haberlerde okuyucunun merakını kışkırtmak üzere çarpıcı başlıkların kullanılması ve mümkünse bunların abartılı görsellerle desteklenmesi tercih edilen bir yöntemdi. Şehirde işlenen ve birbirinden çarpıcı başlıklar ve içeriklerle aktarılan cinayetlerin yanında en son teknoloji ürünü olan otomobil ve elektrik kazaları da kendine bu sütunlarda yer bulmaktaydı. Özellikle elektrik teknolojinin geniş kitleler nezdinde yarattığı merak ve endişe bu tür haberlerin bu sütunlarda daha çok yer bulmasına vesile olmaktaydı. Örneğin 6 Mart 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan ve bir genç kızın Sütlüce’de elektrik çarpmasından kaynaklanan ölümü bir “Bir genç kız ampul takarken elektrikleşti ve öldü” başlığıyla haberleştirilmekte ve devamında “feci surette ölümüyle neticelenen müessif bir kaza” olarak okuyuculara aktarılmaktaydı.¹³ Habere göre Sütlüce’de “Kerimpaşa konağında sakin deniz

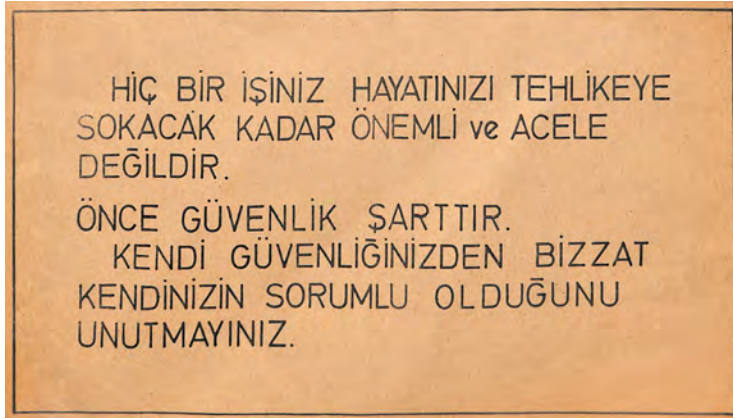
Şekil 12.2 Silahtarağa Arşiv. *Ameli Elektrik*. 1932. No.55, s. 71.

Figure 12.2 *Silahtarağa Archive. Ameli Elektrik. 1932. No.55, p. 71.*

Frequently, in the ‘incidents’ or ‘city news’ columns of the newspapers references would be made to accidents caused by electricity, and these often accompanied by dramatic headlines and gruesome visuals that only served to heighten fears.

Graeme Gooday, in his writing on electrical technology, refers to the need to first overcome the broader cultural fear of this energy and its potential danger for the home and the human body. Only then, could it be domesticated and the doubts and worries in the minds of consumers allayed. In other words, highly effective management was required in the matter of messaging to the public on the risks associated with electrical technology.¹² In the Turkish Republic’s early years then, while in the press we see images of the opportunities offered by electricity in the home—opportunities, it must be said, more often than not being availed of only by the new regime’s ideal modern family—in the same press we read of the accidents that threaten the lives of these very families. Dispelling the concerns raised by such news was among the primary tasks of those in politics and in the business of electricity production and supply. With this as the primary aim, the Electricity Company regularly sent out bulletins such as *Amelî Elektrik* to its consumers, all of which frequently advised and reminded them of the rules governing the correct use of electricity, while at the same time informing them about electrical accident prevention and treatment in the event of such occurring. Bulletins would also include listings of expert doctors from whom the public could receive treatment and advice.

The incidents and city news columns of the newspapers presented brief reports on all kinds of injuries and deaths and to incite interest these were, as mentioned above, often accompanied by lurid headlines and pictures. In addition to the more traditional reports on murders, news of accidents involving the two newest technologies of the period, the car and electricity, also appeared in these columns, with news involving the latter having a greater presence because of the already existing fears

Şekil 12.3 Silahtarağa Elektrik Santrali'nde kullanılmış elektrik uyarılarından biri. "Hiçbir işiniz hayatınızı tehlikeye sokacak kadar önemli ve acele değildir. Önce güvenlik şarttır. Kendi güvenliğinizden bizzat kendinizin sorumlu olduğunı unutmayınız." Silahtarağa Arşiv.

Figure 12.3 One of the warnings of electricity used in Silahtarağa Power Plant. "None of your work is so important or urgent that it puts your life in danger. Safety is a must Remember that you are responsible for your own safety." Silahtarağa Archive..

fabrikaları, M.U. Celâl Beyin 17 yaşındaki kerimesi [kızı] Süheylâ Hanım, odasındaki elektrik lambasına mavi bir ampul takmak üzere karyolasına çıkmış, ampulu takarken birdenbire elektrik kontak yapmıştı." Süheylâ Hanım'ın ölümü haberde okuyucularının hem meraklarını hem de endişelerini arttıracak dramatik ve korkunç bir ölüm olarak şu şekilde aktarılmaktaydı: "Genç kız, derhal yere yuvarlanmış, bir anda simsiyah olmuş ve vefat etmiştir."¹⁴ Bu kaza haberini benzerlerinden ayıran en önemli tarafı ise habere eşlik eden görseldi. Vakanın karikatürize edildiği bu görsel Süheylâ Hanım'ı karyolaya çıkmış ampülü taktıktan sonra elektrik çarpması sonucu havada düşerken tasvir etmekteydi. Kazanın şoku ve vahameti ise çizimde Süheylâ hanımı havada iki kolu iki yana açık, sağ elinden çarpmanın etkisi ile ampülü düşürürken betimlemekteydi. Elektrikğin ölümcül gücü ise tavandan sarkan lambadan yayılan elektrik akımını simgeleyen yıldırım vari keskin çizgilerle ifade edilmekteydi. Haberde elektrik yalnız ansızın öldüren bir teknoloji değil aynı zamanda bedeni feci bir şekilde tahrip eden ve beden bütünlüğünü bozan; dolayısıyla tanınmaz hale getiren bir güç olarak resmedilmekteydi.

Kaza haberlerinin özneleri arasında bu teknolojiyi uzmanların tehlikeli mekânlar olarak tarif ettikleri mutfak ve banyo gibi alanları en sık kullanmak zorunda kalan kadınlar bulunmaktaydı. Aşağıda da aktarılacağı üzere dönemin uzmanlarınca su ile temas-tan ötürü sıklıkla uyarılara konu edilen bu tür ortamlarda elektrik daha ölümcül olabilmekteydi. 9 Aralık 1930 tarihinde yayımlanan bir başka kaza haberinin özneleri ise bu sefer Fatih'te yaşayan, Emine ve Nimet Hanımlardır.¹⁵ Habere göre bu sefer Fatih'te "İskenderpaşa Mahallesi'nde oturan ve 48 yaşlarında Emine Hanım mutfakta yemek pişirirken, tavandaki elektrik lambası kordonu ile beraber yere düşmüş ve yaş taşların üstünde ıslanarak cereyanı kolayca nakledecek bir hal almıştır." Haberinin devamında kaza şu şekilde aktarılmaktadır: "Emine Hanım yaş kordonu yerden kaldırmak için tutunca müthiş bir cereyana kapılarak sarsılmış ve bir çığlık koparmıştı. Bu feryat üzerine, Emine Hanım'ın gelini

Şekil 12.4 Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nda kullanılmış elektrik uyarılarından biri. "Dikkat. Cereyan kesilmeden açma. Kapıyı açmak için ana çubuğa bağlayan üç safhalı bıçaklar açık ve şebekeden kablo ayrılmış olmalıdır." Silahtarağa Arşiv.

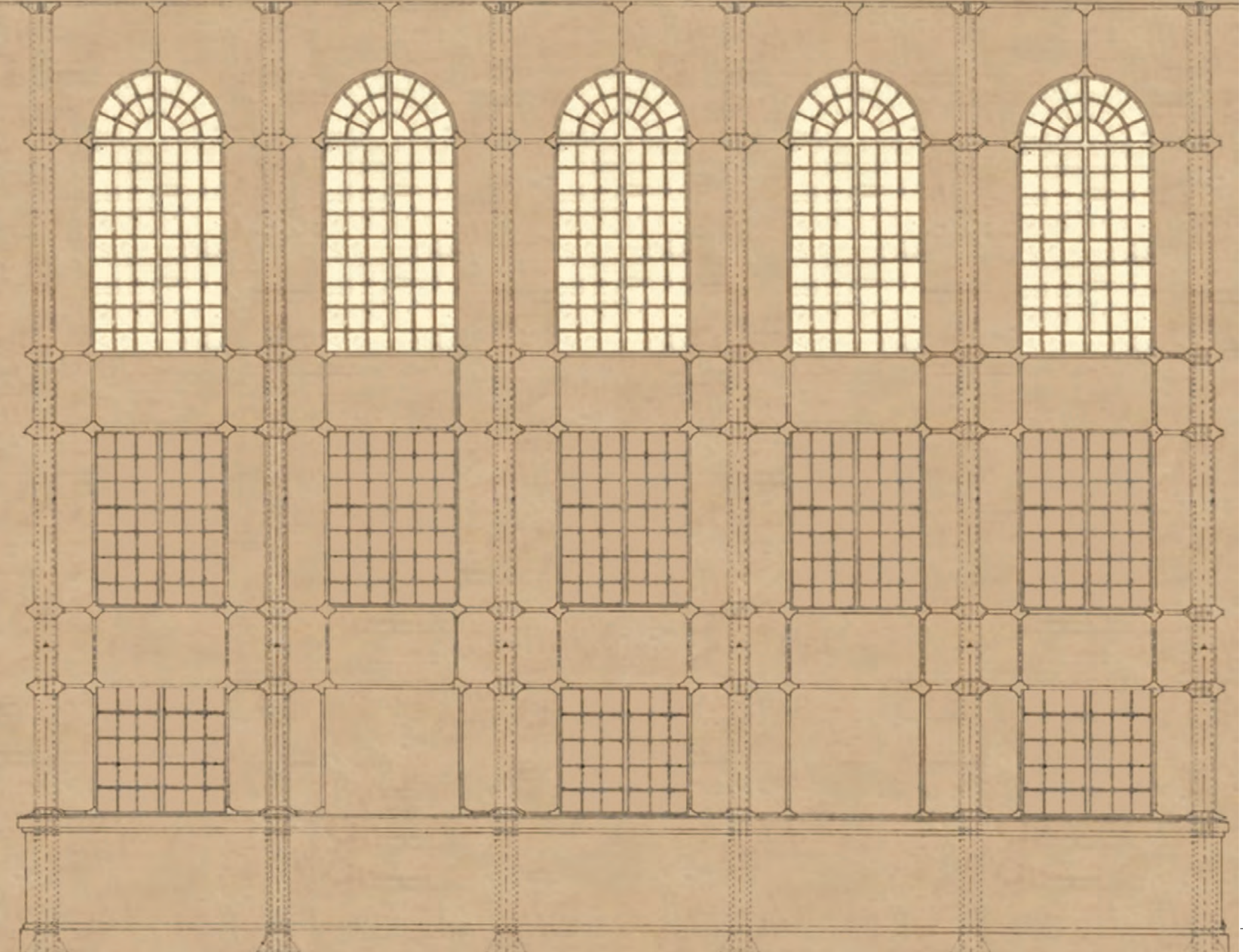
Figure 12.4 One of the warnings of electricity used in Silahtarağa Power Plant. "Attention. Don't open it before the power is cut. To open the door, the three-stage blades connecting it to the main bar must be open and the cable disconnected from the mains." Silahtarağa Archive.

around its use. One such incident reported in Cumhuriyet newspaper occurred on March 6, 1929 and involved a young girl in Sütüce who was electrocuted while changing a light bulb. The headline read 'Young girl electrocuted while changing light bulb', and the report went on to say that 'the deplorable accident had resulted in her untimely death'.¹³ The readers were told that the accident had happened in Kerimpaşa Mansion in Sütüce when 17-year-old Süheyla, daughter of Celal Bey, had climbed onto her bed to put a blue lightbulb in the light fixture above. She had somehow come into contact with live current and been electrocuted. The readers were then told the horrific details of her death; 'Süheylâ was struck dead, and fell to the floor, her body blackened'.¹⁴ This report is somewhat set apart from others by the visual that accompanied it, a caricatured drawing of Süheyla as she fell, her arms rigidly outstretched with the bulb falling from her right hand. The fatal power of this electric technology, to not only suddenly kill, but to disfigure the body to the extent that it is unrecognisable, is symbolised by the lines of lightning-like bolts extending from the ceiling light fitting.

Among those appearing in such news were women. In the home, it was women who were forced to be in and make most use of the bathroom and kitchen, two areas which experts in this new technology described as dangerous with respect to electricity use. As is shown by the case below, and as frequently referred to by the experts, it was in the presence of water that electricity became a more deadly force. A news piece from December 9, 1930 related an incident in the Fatih district involving two women, Emine and Nimet:¹⁵ 'Emine, 48 years old, lived in the İskenderpaşa neighbourhood of Fatih and while she was cooking in the kitchen, the ceiling light fitting and its cable fell onto the floor where, on contact with the wet stone, the cable became live.' The story continued as follows; 'Picking up the cable, Emine received a severe electrical shock and let out a

Beşinci Kısım
Chapter Five

Yola bakan cephe planı, Brüksel 1921 çizimi. Silahtarağa Arşiv.
Road-side façade, Brussels 1921, Silahtarağa Archive.

Silahtarağa Elektrik Santraline Kömür Temini *Coaling Silahtarağa Power Plant*

ALAADDİN TOK

Osmanlı İmparatorluğu'nda kömür kullanımına dair ilk girişim 18. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşti. Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa) 1731 yılında Bosna'da altın ararken tesadüfen bir kömür madeni bulmuş fakat bu maden uzun süre açık tutulamamıştı.¹ 18. yüzyılın ikinci yarısında da kömür çıkarmak için birtakım girişimler oldu. Bazı askeri görevliler İstanbul'un kuzey kıyılarında keşfedilen kömür madenini işletmek için 1770'ler ve 1790'larda yoğun mesai harcadılar.² Ancak kömür kullanımına yönelik bu erken çabalar çok başarılı olmadı ve kömürün yaygın bir şekilde benimsenmesine yol açmadı. Osmanlı İmparatorluğu'nda kömür kullanımı açısından gerçek dönüm noktası 1828'de buharlı bir gemi olan Swift'in İstanbul'a ulaşması oldu. On yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlılar tamamen İngiliz kömürüne bağımlı kaldılar. 1840'lı yıllarda Ereğli havzasında maden işletmeciliğinin başlamasıyla da yerli kömür kullanıma girdi. Buhar makinelerinin çeşitli endüstrilerde giderek yaygınlaşması, ulaşım sistemlerinin dönüştürülmesi ve yeni izabe, aydınlatma ve ısıtma teknolojilerinin Avrupa'dan transfer edilmesiyle imparatorlukta kömür tüketimi 19. yüzyıl boyunca artarak devam etti.³

Kömürle elektrik üretimi, Ocak 1882'de Edison Electric Light Company tarafından Londra'da inşa edilen tesiste başladı. İlk termik santralin Eylül 1882'de New York'ta kurulduğu Amerika Birleşik Devletleri de bu teknolojiyi ilk benimseyen ülkelerdendi.⁴ Kömürle elektrik üretimi Osmanlı İmparatorluğu'na göre geç gelen bir teknoloji oldu. Osmanlı yönetimi 1910 yılında İstanbul'a elektrik hizmeti getirmeye karar verdi. Elektriğin üretimi konusunda devlet en baştan itibaren termik santral taraftaydı. 1910 civarında şehrin elektrik altyapısını kurmak için alınan teklifler arasında bulunan Syndicate Suisse'in hidroelektrik santral kurma projesi yapılan ilk değerlendirmede reddedildi. Bu, muhtemelen Osmanlı devlet adamlarının su gücünün İstanbul'da elektrik üretimi için güvenilmez ve verimsiz bir kaynak olacağı düşüncesinden kaynaklanıyordu.⁵ Sonuç itibarıyla, projesinde bir termik santral kurmayı öneren Ganz Elektrik Şirketi ihaleyi

The first attempt to use coal in the Ottoman Empire dates back to the first half of the 18th century. In 1731, the Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Pasha) discovered a coal mine by accident in Bosnia while searching for gold. However, the operations in this mine did not last long.¹ During the latter half of the 18th century, there were other efforts to extract coal. Some military officers attempted to operate a coal mine in the northern coast of Istanbul in the 1770s and 1790s.² However, these early endeavors to use coal were not very successful and did not lead to widespread adoption of the fuel. The real turning point for coal utilization in the Ottoman Empire came in 1828, when the first steamship, the Swift, arrived in Istanbul. For more than a decade, the Ottomans relied entirely on British coal. Domestic coal became available in the 1840s, when the first mining operations began in the Ereğli basin. Over the course of the 19th century, coal consumption in the empire continued to grow as steam engines became more widely used in various industries, transportation systems were transformed, and new technologies for smelting, lighting and heating were transferred from Europe.³

Coal-fired electricity generation began in London with the construction of a plant by Edison Electric Light Company in January 1882. The United States, where the first coal-fired Power Plant was established in September 1882 in New York, was among the first countries that adopted this technology.⁴ The use of coal for electricity production was a relatively late technological development in the Ottoman Empire. In 1910, the Ottoman government decided to bring electricity service to Istanbul. The government favored thermal Power Plants from the beginning. Among the various proposals for the city's electricity infrastructure that were put forward around 1910, Syndicate Suisse's offer to build a hydroelectric Power Plant was rejected in the initial evaluation. It is likely that Ottoman officials were aware of the fact that hydropower would be an unreliable and inefficient source for generating electricity in Istanbul.⁵ As a result,

Şekil 15.1 Zonguldak Kok Kömürü İşletmesi Tesisleri, Kartpostal. Silahtarğa Arşiv. F-K.2.1.

Figure 15.1 Zonguldak Coke Plant, Postcard. Silahtarğa Archive. F-K. 2.1.

aldı. Santral lokasyonu olarak Silahtarğa'nın belirlenmesinin ardından 1911'de başlatılan inşaat 1914'te tamamlandı. Kurulan tesis altı kazan, üç adet türbinli jeneratör ve diğer yardımcı ekipmandan oluşuyordu. Santral başlangıçta, kömür yakarak saatte 13.400 kilovat elektrik üretmek üzere tasarlanmıştı. Şubat 1914'te işletmeye açılan tesis bu tarihten itibaren tramvay sistemine ve özel kullanıcılara elektrik sağlamaya başladı.⁶ Haliç, sularının sakinliği ve genişliği sebebiyle kıyılarına elektrik santrali kurmak için oldukça elverişli durumdaydı. Suyolu taşımacılığının mevcudiyeti santralin ağır ve daimî bir girdisi olan kömürün taşınmasını kolaylaştırarak üretim maliyetlerinin düşürülmesine katkıda bulunuyordu.⁷

Santral, faaliyete geçtiğinde yakacağı kömürü Ereğli havzasından getirtmeye başladı. Ancak kömür temini Birinci Dünya Savaşı esnasında istikrarlı bir biçimde sürdürülemedi ve savaş sonrasında da zaman zaman aksadı. Ereğli'den kömür getirilmesi Karadeniz'deki Rus savaş gemilerinin saldırıları nedeniyle 1915 itibarıyla çok riskli hale geldi. Rus donanması tarafından batırılan gemilerden biri de elektrik şirketinin kömür taşımak üzere kiraladığı bir römorkördü.⁸ Buna rağmen, 1915'in son aylarında santralde hâlâ yeteri kadar kömür bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Zira bu dönemde santralin stoklarında bulunan 52 ton kok kömürü ısıtmada kullanılmak üzere İstanbul Polis

The Ganz Electric Company which offered to build a coal-fired power plant was selected to carry out the work. After deciding on Silahtarğa as the site for the plant, construction began in 1911 and was completed in 1914. The power plant consisted of six boilers, three turbine generators, and other associated equipment. The Silahtarğa Power Station was initially designed to produce 13,400 kilowatts of electricity per hour by using coal as fuel. In February 1914, the plant began operating and providing electricity to the tramway transportation system and private consumers in the city. This marked the start of use of coal-fired electricity in the Ottoman Empire.⁶ The Golden Horn, with its tranquil and spacious waters, was an ideal location to construct a Power Plant on its shores. The availability of water transportation helped to decrease production costs, as coal was a bulky and constant input for the plant.⁷

After the plant was activated, it began to obtain its fuel from the Ereğli coalfields. However, coal procurement was not stable during World War I and continued to face occasional problems after the war. The deliveries of coal from the Ereğli basin were put in jeopardy in 1915 due to attacks by Russian warships in the Black Sea. One of the ships that was sunk by the Russian navy was a tugboat that had been hired by the company for coal transportation.⁸ Despite this, it appears that the plant

Şekil 20.4 35 kilovatlık deniz kablosu 50 tonluk makaranın vinçle kaldırılmak üzere hazırlanması. Silahtarağa Arşiv.

Figure 20.4 The 35kW cable on the cable drum as preparations were made for its being lifted by the crane. Silahtarağa Archive.

Şekil 20.5 50 tonluk makaranın askıya alınması. Silahtarağa Arşiv.

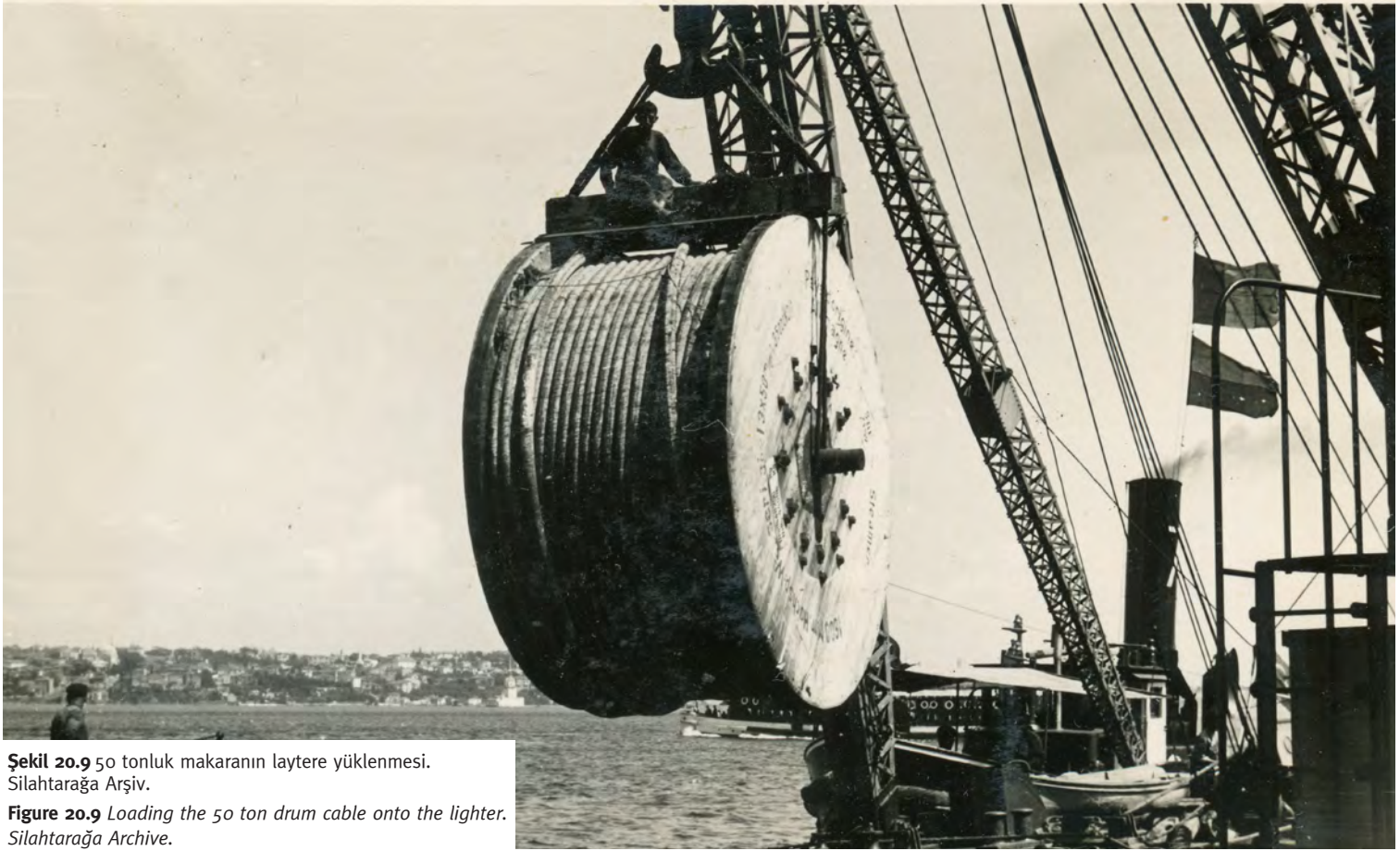
Figure 20.5 Raising the 50 ton cable drum. Silahtarağa Archive.

Şekil 20.6 50 tonluk makaranın askıya alınması. Silahtarağa Arşiv.
Figure 20.6 Raising the 50 ton cable drum. Silahtarağa Archive.

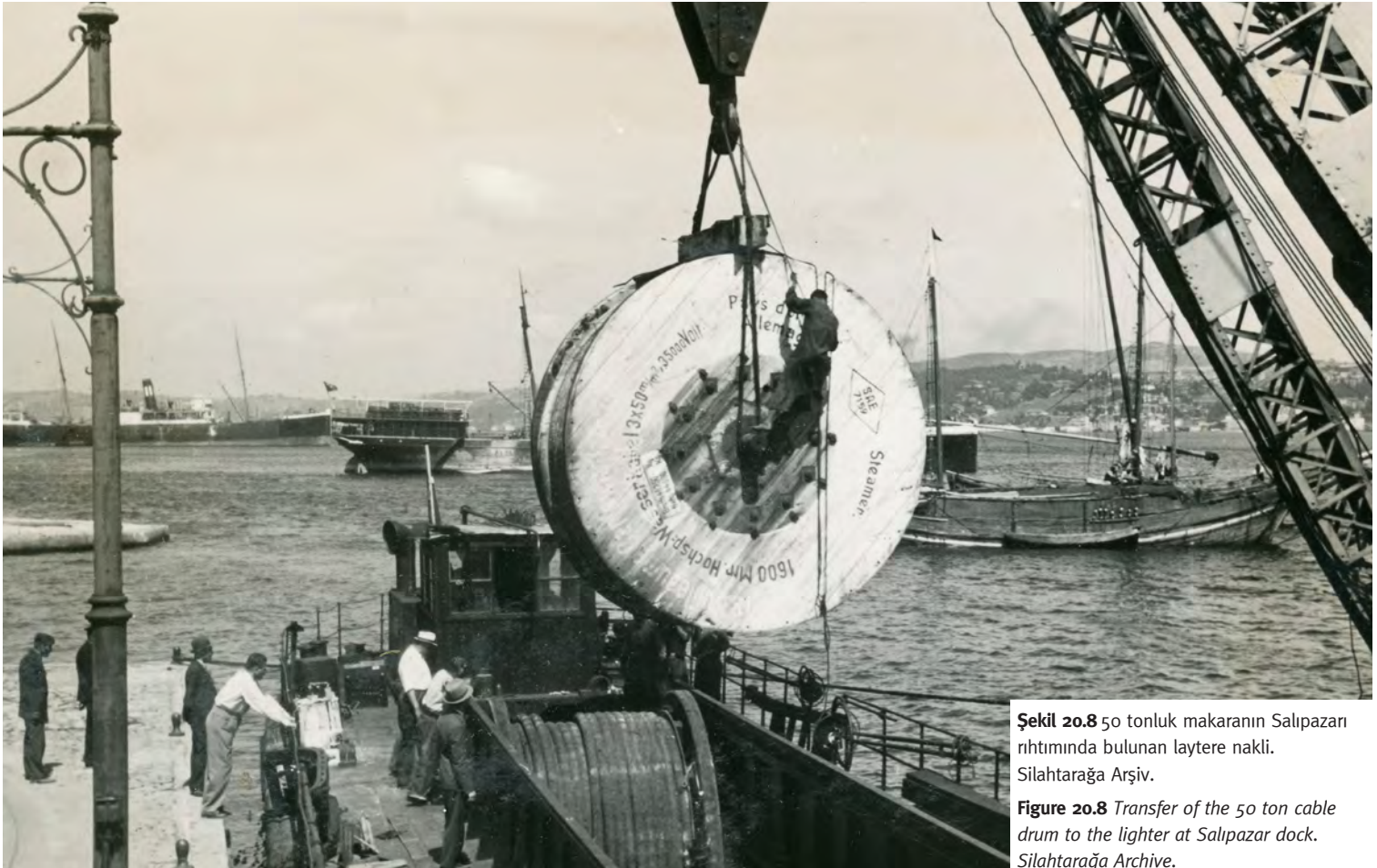

Şekil 20.7 50 tonluk makaranın askıya alınması. Silahtarağa Arşiv.
Figure 20.7 Raising the 50 ton cable drum. Silahtarağa Archive.

Şekil 20.9 50 tonluk makaranın laytere yüklenmesi.
Silahtarağa Arşiv.

Figure 20.9 Loading the 50 ton drum cable onto the lighter.
Silahtarağa Archive.

Şekil 20.8 50 tonluk makaranın Salıpazarı rıhtımında bulunan laytere nakli.
Silahtarağa Arşiv.

Figure 20.8 Transfer of the 50 ton cable drum to the lighter at Salıpazar dock.
Silahtarağa Archive.